
a zentai művésztelep

Részletek a Telep történetéből

TRIPOLSKY GÉZA

Már 1972-ben meg kellett volna írni a Zentai Művésztelep életének és működésének húsz esztendejét. Három szerző vállalkozott a monográfia elkészítésére: Ács József a művészi értékelést, Farkas Nándor a társadalmi vetületet és Tripolsky Géza az események megírását vállalta. A munka elhúzódott. A harmadik szerző is csak ennek az évnek az elején tudott pontot tenni a Telep történetére. Most azonban már belátható időn belül összeáll a mű, és számot ad két évtized eseményeiről. Beszámol egy mozgalom születéséről és nagykorúvá válásáról.

A történeti rész elkészült. A szerző igyekezett minden lényegesebb eseményt elmondani — ahogy volt, illetve ahogy maga látta és átélte. Az írás nem felsorolás, közöl ugyan adatokat, de vannak benne szubjektív vallomások is. Mentségére szolgáljon a szerzőnek, hogy együtt élt és lélegzett a Teleppel. Átfogó képet csak az egész monográfia nyújthat, amely közli majd az említett írásokat, eseménynaptárral bővül ki, és bőséges reprodukciós anyagot ad. A megírt történet 1952 nyarával, a Művésztelep indulásával kezdődik, és 1972 végével, az állandó képtár megnyitásával végződik.

MIÉRT ZENTÁN indult el a mozgalom? Ez a kérdés már az első évben felmerült, s azóta számtalanszor elhangzott. Teljes, kielégítő választ sosem kapunk rá. Általában azzal a szerencsés véletlennel magyarázzák, hogy Ács József, az értelmi szerző, éppen Zentán volt akkor, s akadt egy-két ember, akik támogatták az elképzelést. Ez így igaz. A magot el kellett vetni. De hát hogy csírázhatott az ki a poráról és a művészet iránti közömbösségéről ismert városban? Zentát ilyennek könyvelték el azok, akik fölületesen ismerik, meg azok, akik nem tudták megvalósítani szép elhatározásaikat.

Szeretném védelembe venni a szülővárosomat.

Menjünk vissza egy kicsit a múltba. Egy megsárgult katalógust nézgetek. 1934-ben az induló *Híd* a Royal kistermében megszervezte a zentai őstehetségek kiállítását. Három festő és két szobrász szerepelt ezen,

hatvanhárom képpel és szoborral. A szemtanúk szerint a kiállított művek jórészt gazdára találtak, száz, kétszáz dinárért. Az eladott munkákból és adományokból összegyűlt pénzen utazott el a nagy tehetségű Tóth József Zágrádba, Meštrović mesterhez, majd Tóth István Budapesten kezdett tanulni. Csupán véletlenről lenne szó?

1936-ban Vujić Jovan több száz kiváló alkotásból álló gyűjteményét részben a Szerb Akadémiának, részben az újvidéki Maticának ajándékozta. Igaz, hogy a gyűjtemény nem Zentán maradt, de itt állt össze. Tudnunk kell azt is, hogy Predić Uroš és Cigány Dezső heteket töltöttek zentai családoznál, s képeket hagytak itt. S ha véletlen is, de tény, hogy Czóbel Bélának egyik kitűnő korai alkotása városunkban van.

A gazdag polgárok képvásárlása nem jelent általános igényt — mondhatná valaki. De erre azt válaszolhatnánk, hogy Tóth Jóska közönsége az Alsó-Tisza-part halászaiból, nincstelen kisembereiből verbuválódott.

A por sárrá válik, s a sár nemcsak lehúz, de hajtást is növel.

Herceg János a *Híd*ban ír az újszülöttről s az első kiállításról. Érdeemes idéznünk néhány sorát. „Bizonyos, hogy ha egy művésztelep létesítésének gondolata másutt merül fel, ha ezeket a festőket mondjuk Palicsra vagy Zomborba hívják vagy akár a dunamenti Gombosra azzal, hogy tartózkodási költségeiket hivatalos részről fedezni fogják, éppúgy összeverődött volna vagy hat festő. De sajnos, a művészet ilyen megbecsülése s ennyi áldozatkészség egyelőre csak Zenta részéről nyilvánult meg. És ha szabad hinni benne, hogy az idei nyár csak kezdet volt, hogy ezután már minden évben rendszeresen megjelennek a Vajdaságban élő és innen elszármazott festők a Tiszaparton és a romantikus zentai utcákon és tereken, úgy az nemcsak Zenta kulturális élete, de az egész vajdasági képzőművészet szempontjából is igen nagy jelentőséggel bír majd.”

A festők, az alapító művészek másként nyilatkoztak. Ők azt állították, hogy Zenta kolorisztikusabb, témákban és festőiségben gazdagabb sok más vajdasági városnál. Konjović még tovább ment: kijelentette, hogy száz évig volna mit festenie városunkban. A művésznél ne keressünk objektivitást, az alkotót elragadják a hangulatok. De ez a túlfűtött hangulat valamiből táplálkozott talán! Mi zentaiak mindenesetre elhittük, amit mondtak. A mi szemünk előtt is kezdett színesedni a város. A kacsaringós utcákat, a szabálytalan kis tereket, a rakpart gesztenyefáit csodálni kezdtük, s leráztuk magunkról a megszokottság közönyét. Színt és életet véltünk felfedezni. A művész ecsetje nyomán birtokunkba vettük a várost. Megállapítottuk azt, hogy Zenta objektíven is festői, s hogy különleges atmoszféráját a víz kölcsönzi: ez köti össze a tárgyakat, ez oldja föl keménységüket, ez teszi a várost festőileg értékessé. Csupa szubjektív hozzáállás, megállapítás! Az eredmény mégis nagyon valóságos: birtokunkba vettük a várost, és kezdtük megismerni magunkat.

Szerencsés véletlenek és kiváló adottságok összjátékáról lehet szó.

Határozott programunk nem volt az induláskor — hangoztattuk több ízben. Ismét megsárgult papírokat kell előkeresnünk annak bizonyítására, hogy ha programunk nem is, de célunk volt. Az első kiállítás katalógusának előszavában a következőt olvashatjuk: „Figyelembe véve a festészet általános viszonyait, de különösen a zentai körülményeket, a Művésztelep szervezőit hármias cél vezette: megélnékíteni, új színekkel és mozzanatokkal gazdagítani városunk művészeti életét, élvonalbeli fes-

tőinknek lehetőséget nyújtani szocialista valóságunk új festőtémáinak feltárásában, s végül a Művésztelep tevékenységével járhatóvá tenni az utat a művészi alkotások megértéséhez és elvégzéséhez. Egy újságcikk arról tudósít, hogy a városi Múzeum képtárat is akar létesíteni, s a galleria képanyagának javát éppen a Művésztelep termése fogja alkotni. S még egy idézet a *Híd*ban megjelent Herceg-írásból: „Talán valóban arra az útra léptek ezek a festők ott Zentán, amely idővel nem csupán tematikában, hanem karakterben is egységes közösség felé viszi képzőművészetünket. Talán éppen Zentán alakul ki idővel egy sajátos vajdasági festészet, amiről eddig, sajnos, nem beszélhetünk.”

Mások szavait idéztem annak bizonyítására, hogy voltak céljaink és elképzeléseink. Nagyon is merészek. Hogy mi valósult meg belőlük húsz esztendő alatt, majdcsak kiviláglik a következő fejezetekből.

*

A TISZÁT nem kellett felfedezni a zentai ember számára. A festők maguknak fedezték fel a Tiszát, bennünk csak elmélyítették a folyó iránti vonzalmat. A Művésztelep első kiállítását „Tiszai motívumoknak” is lehetett volna keresztelni. Az ötvennyolc képből harminchét a folyót vagy a partot ábrázolja. Konjović kompot és dereglyét festett, Maksimović Tisza-partot, Bosán partrészletet. Ács már régen barátságot kötött a folyóval. A Tisza új és tartós rabja Nikolajević lett. A lírai alkat találkozott a költői tájjal. A víz intim hangulata sugárzik finom akvarelljeiről. A tus apró foltjai között üresen hagyott papír a folyótükröt csillogtatja meg. Bensőséges élmények áradnak képeiből.

A képek szaporodtak, s 1961-ben tematikus kiállítást mutattunk be Zentán, majd Újvidéken. 1968-ban a zentai és becsei telep anyagából válogatott Tisza című tárlat vándorolt.

Bizonyára az ötletekben gazdag Ács kezdeményezte a tiszai akvarellfestést. 66-ban rendeztük meg az elsőt, 72-ben a harmadikat — ez utóbbinál esővízzel készültek a képek, mert egész idő alatt jött az égből az áldás. Általában ötszáz sorsjegyet bocsátottunk forgalomba, s a szerencsések a szemük előtt készült képekből nyerhettek. Hét-nyolc festő akvarelljei kerültek kisorsolásra délben a kiállítási teremben. A munka tíztől tizenkét óráig tartott. A város apraja-nagyja a Tisza-parton volt, míg a művészek dolgoztak. A közvetlen élmény ihlette képek a zentai lakószobák megbecsült díszei lettek. A Tisza kapcsolatot teremtett az alkotó és a közönség között.

„Tisza 1970 címmel június 15-én
19 órakor kiállítás nyílik.
A képek jutányos áron megvehetők,
s az összegyűlt pénzt az
Alsó-Tisza-part lakóinak juttatják.”

Ez a szöveg olvasható a röpcédulán. Az előzményeket pedig mindenki ismeri. A művészeket ihlető lírai folyó drámával fenyegetett. Június elsején olyan szintet ért el, amilyen emberemlékezet óta nem volt. Az

Alsó-Tisza-part lakói „föltekintettek” a Tiszára, melynek hatalmas víztömege az ablakok magasságában hömpölygött.

A Művésztelep vezetősége gyorspostával hívta meg a festőket, akik június 6-án és 7-én tartózkodtak a városban.

JUBILÁRIS ÉVNEK 1957-et neveztek ki, amikor a Zentai Telepen már hatodszor jöttek össze a festők. Milyen termékeny esztendő volt az, meg a következő is! Nincs szándékomban mások megállapításának helyességét elvitatni, de úgy érzem, hogy ha „aranykorról” beszélünk, akkor az ötvenhétben kezdődött, és évekig tartott. Nehéz a krónikás dolga, mert sok volt az esemény, s mind megírásra kívánczok.

1957-ben már hat művésztelep működött Vajdaságban. Zentáról indult a mozgalom, s ez a város volt az élenjáró a jubileum szervezésében is. Már 1956 végén megbeszélést tartottak a művésztelepek szervezői, s megállapodtak abban, hogy közös kiállítást szerveznek, tanácskozást rendeznek és egy emlékkönyvet adnak ki, amely magába foglalja a művésztelepek történetét, az értekezletek anyagát és reprodukciókat. A nyári táborozáson is gyakran szóba került az elmúlt öt esztendő. Ács az itteni életről, sajátos viszonyainkról vallott, s a festő földadatának a ma visszatükrözését jelölte ki. Konjović szerint a telep kitűnő munkaforma, s nagy munkalehetőséget kínál. B. Szabó szükségesnek tartja a művésztelep-mozgalom képzőművészeti eredményeinek és társadalmi jelentőségének fölmérését. A távolabbiak is nagy lehetőségeket látnak a művésztelepi munkában, de a fővárosiak inkább az eszmeceserét és vázlatok készítését vállalják. Ők, néhány kivétellel, akkor már műtermi festők. Zentán a művész és közönség közötti nagyobb megértés tapasztalható. Az új kiállítási terembe tódulnak a nézők. A Telep lakói részben alapítók, kiforrott festők, részben kezdők. Több fiatal vajdasági festő indul itt el a fejlődés útjára. Termékeny nyár volt az, s az újságíró így számol be Zentáról: „Kevés szó, sokkal kevesebb, mint máshol, de a hallgatást temérdek kép pótolja, az idei év termése.”

1952-ig még a szökövekben sem láthattak képkiallítást a zentaiak. 1957-ben huszonöt művész állította ki a városban legjobb alkotását. Nagy esemény volt a megnyitó, s előtte a kétnapos tanácskozás. A résztvevők fölmérték a megtett utat, kutatták a további lehetőségeket. Megállapították, hogy a képzőművészet melegágya a vidék lett, hogy a környezet és az alkotóművész jótékony hatást gyakorol egymásra. Értékelésbe még nem lehetett bocsátkozni, de abban mindenki egyetértett, hogy a telepek pusztán meglétükkel, a művészek vendégül látásával hatnak a környezetre. Az ösztönző erő kétségtelenül a kétoldali, a művész és vendéglátók részéről tapasztalt hihetetlen lelkesedés volt. A hit és lelkesedés magasba szökött, mai szemmel nézve már nehezen követhető régiókba. Érdeemes idéznünk az egyik beszámolóból: „Megalakítjuk a művészetkedvelők klubját, alapot létesítünk az eladott képek utáni százalékból. Képsorsolást rendezünk. Képeket kölcsönzünk... Az első kiadványokat olcsóvá tesszük a tördelésben, technikai kivitelben való részvétellel... Ezt a könyvecskét, Klec monográfiáját Párizsban vettem 160 dinárnak megfelelő összegért, és elhoztam a Tiszához. Miért ne venne valaki 160 dinárért hasonló könyvecskét a Tiszáról, s elvinné Cetinjébe, Szófiába, Athénba vagy Párizsba!”

Határozatok születtek a kétnapos tanácskozáson, melyek részben meg-

valósultak, részben még mindig időszerűek. Érdemes ezeket fölidézni, annak bizonyítására, hogy milyen tisztán kirajzolódtak már akkor a föl-
adatok. 1. Új munkaformákat kell keresni a művésztelepeken. 2. Tovább
kell szélesíteni a telepeken működő művészek körét. 3. Állandó kapcsolatot kell fönntartani a művészek és telepek között. Lehetővé tenni, hogy
a művészek táborozása ne csak a nyári időszakra korlátozódjék. 4. A
képzőművészeti tevékenységet alkalmazni kell (faliszőnyeg, kerámia, mo-
zaik, freskó stb.). 5. A jövőben is összejöveteleket, tanácskozásokat kell
szervezni, s ezeken művészetünk eszmei kérdéseit taglalni. 6. A képző-
művészetet tovább kell népszerűsíteni, fejleszteni kell a képzőművészeti
kultúrát. Az utolsó pont a művésztelepek koordinációs bizottságáról szól,
melyet a tanácskozás végén választottak a következő összetételben: Ács
József, Miloš Bajić, Slobodan Bogojević, Dévics Imre, Milan Konjović,
Zoran Petrović, Miodrag Protić és Tripolsky Géza.

Egy kissé vissza kell kanyarodnunk még az ötvenhetes év nyarához.
Az újságíró szájába adom a szót, talán így nem hat dicsekvésnek: „Nem
is olyan csöndváros Zenta, mint ahogy azt sokan távolról elképzelik...
Írók és művészek itt adtak találkát az idén.” A sokat emlegetett Tisza-
parti csöndöt valóban eloszlatták a művészek és írók, akik együtt tábo-
roztak a városban. Tizenegy festő és tizenhárom tollforgató volt akkor
Zenta vendége. A találkozás szó szerinti volt. A művészek a tájból me-
ritették az élményt. A beszélgetések azt bizonyították, hogy nagyon sok
a közös probléma. A festő—közönség kapcsolat mellett megjelent az
író—olvasó kapcsolat. A szervező maga is elcsodálkozik akkori nyilatko-
zatán. Azt tervezgette ugyanis, hogy egy gyűjteményes kötet jelenik
meg, s ez a könyv az itt készült írásokat és festői alkotásokat tartalmaz-
za. A közös kötet gondolata sok évvel később ismét jelentkezik.

A művésztelepi mozgalom húsz esztendeje alatt sok gondolat, elkép-
zelés született. De szinte egyetlen későbbi kezdeményezés sem volt új.
Az első öt esztendőben gondolatban vagy kísérleti formában, csírájában
minden későbbi hajtás megvolt.

*

A MŰVÉSZEK ÉS A KÖZÖNSÉG közötti természetes úr hol kisebb,
hol nagyobb volt. Sajnos az évek múlásával inkább növekedett. Ha föl-
idézzük a régi időket, úgy tűnik, hogy a két pólus ötvenkilencben került
egymáshoz egész közel, s nem távolodott el nagyon a következő években
sem. Az Újvidéken megrendezett vajdasági festők kiállításán harminc-
hat művész közül, huszonkettő a művésztelepek részvevője, s jó részük
a tájképfestés művelője. Talán éppen a tájhoz való viszonyulásban keres-
hető a közelség oka. A festők szabadon kezelik a táj elemeit, s a képe-
ken olyan motívumok is megjelennek, amelyek a szellem más területei-
ről vándorolnak be a művész érdeklődésének központjába. Erre a jelen-
sége Ács József figyel fel. S ugyancsak ő állítja egyik írásában, hogy
a vajdasági táj kifejezéssel majdnem rokon hangzású szó a vajdasági
élet és ez a gyűjtőfogalom, inkább illik a vajdasági festők témáira, mint
az előbbi. Érdekes lesz mindjárt megjegyeznünk, hogy a jóval később
megalakuló zentai kísérleti csoport programjában éppen a vajdasági
élet szerepel főtémaként — Ács sugallatára. Ismert festőnk és esztétánk
az újvidéki tárlaton különbözőséget, de hasonlóságot is fedezett föl az

alkotások között. Mindjárt megállapította azt is, hogy a hasonlóság nem hiba, ha a magatartás, temperamentum és a nézetek azonosságából ered; de hiba, ha csak a stílusjegyek átvételére korlátozódik, tehát formai jellegű. Szerinte a vajdasági festészetben észlelhető hasonlóság a közös kiindulópont eredménye.

Ács igen optimista megállapítással fejezi be értékelését, amire nyilván a tárlat anyaga jogosította föl: „Mi a vajdasági festők jubiláris tárlatával elégedettek lehetünk, mert a festők is és a közönség is körülbelül egy időben tették meg utáikat, amennyit az egyik megvalósított művészi céljaiból, olyan mértékben fejlesztette a másik művészi igényeit, és talán nagyobb harmóniában, mint eddig, találkozott a művészi célkitűzés és a megértés.”

A vajdasági tárlatról való megállapítások érvényesek a Zentai Művésztelep nyolcadik őszi kiállítására is. Zentán is az volt a vélemény, hogy a képek együvé tartoznak, egységet alkotnak. Pedig nyilván nagy volt a kifejezésbeli különbség Konjović és Nikolajević között. Az akkori festészet még közel állt a tájhoz, az emberekhez, az itteni élethez — ebből indult ki a mondanivaló, amit persze ki-ki a neki megfelelő módon fejezett ki. A képek jórészt itt készültek, vagy itteni élményanyagból fakadtak. De nem regisztrálták már a látottakat. Mindenesetre a tárlat közelebb hozta az alkotót és nézőt. Szerencsés időszak volt ez.

A közönséggel való kapcsolatnak alapvető formája a kiállítás. Az állandó kiállítási terem még csak hároméves ekkor. Nagy az újdonság által nyújtott vonzalom, de már jelen van a határozottabb kiállítási politikával való tudatos nevelési törekvés is. A látogatottság később sem csökken lényegesen, de a számok azokban az években a legmagasabbak.

Megkezdődik az önálló tárlatok rendezése. Ötvenkilencben három alapítónak a kiállítása nyílik meg Ácsé, Konjovićé és Nikolajevićé. Konjović Milan Emberek című tárlatát több mint kilencezer ember tekintette meg. De nagy volt az érdeklődés Ács József képei iránt is.

Ez utóbbiról bővebben szeretnék szólni, s természetesen ezt nem kötelességből, hanem mert fontosnak tartom mint eseményt. Ácsnak ez volt az első önálló tárlata. Csaknem két évtizedes festői munkásság és nyolcévi művésztelepi részvétel után. Nem volt kétséges, hogy az első tárlat Zentán nyílik meg. Magam vállalkoztam a megnyitó beszéd elmondására s egy újságcikk megírására. Az írás címe: „Érzelmi festészet — értelmi ellenőrzés” volt, de sajtóhiba folytán „Értelmi festészet — értelmi ellenőrzés” lett. A sajtó, amelynek Ács már munkatársa volt, mindent az értelemre bízott. Furcsa véletlen. Az ugyanis kétségtelen, hogy a következő években a művész még jobban megzabolázza az érzelmeket. Persze ötvenkilencben sem engedte őket túlságosan szabadjárta. Az érzelmi momentumok előtérbe helyezése az én bűnöm, nyilván magamból indultam ki, amikor ilyen megállapításra jutottam. A művész élményanyaga s a mély átélés viszont komoly kiindulási pont volt festészetében. Az idegen kifejezési eszközöktől megszabadulva, akkor kezdett sajátos nyelven szólni. A tárlat anyagát három fázisra lehetett tagolni, amelyeket egy-egy uralkodó szín jellemzett. A hidegebb zöld gammát az intenzív piros váltotta föl, azt pedig egy tisztán csengő sárga követte. A festőt érdeklő problémák nem általánosak voltak. A ritka, nem mindennapi jelenségek érdekelték, a különleges, látszólag megvalósíthatatlan problémák csigázták föl érdeklődését. Az utolsó fázist akarta megfesteni, az utolsó szót

igyekezett kimondani. A kiállítás egyik darabját naponta látom, itt van a szobámban. A „Blahó bácsi” című festmény első tekintetre kiegyensúlyozott életkép. Mondanivalója azonban általános és mélyen emberi. A ház előtt ülő emberi alak az idő múlását, a vele szemben levő macska viszont az elpusztíthatatlan életet jelképezi. A katalógusban szereplő „Öntözés”, a „Kukoricaföld” és a „Kapálás” viszont már bizonyos elkötelezettséget jelent Vajdaság alapvető problémája, a mezőgazdaság irányában.

*

TÍZ NYARAT ért meg a Művésztelep, 1961 nyarán már a jubileumra készültünk. A jubiláris évet illetően megoszlottak ugyan a vélemények, volt aki hatvanegyet, más hatvankettőt tartotta annak. Így aztán mindkét évben voltak jubiláris rendezvények.

A tizedik évben már nemcsak tartományunkban, de országszerte tudtak a zentai Telepről. Bizonyíték erre a horvátországi Karlovacról érkezett levél, amelyben a tapasztalatokról kértek tájékoztatást, útmutatást. Azzal a szándékkal tették ezt, hogy maguk is művésztelepet szerveznek. Örömmel tettünk eleget a kívánságnak. Írtunk a zentai és a többi vajdasági telep munkájáról, amelyeken 114 képzőművész tartózkodott és alkotott. Nem tudjuk, hogy sikerült-e Karlovacon megszervezni a munkát, mert kapcsolatunk megszakadt velük.

Jött levél idegen országból, a művészet hazájából is. Egy újságcikket olvashattak a franciák a jugoszláviai művésztelepekről. Ezt követően az UNESCO velencei képviselője közölte velünk Cristofal Orti festőművész óhaját, miszerint szeretne részt venni a zentai Telep munkájában.

A nyár folyamán nyílt meg az első kiállítás a jubileum keretében. Fiatal festők tárlatának neveztük. Említettem már, hogy a fiatal tehetségek fölkarolása állandó törekvésünk volt. A kiállítók: Benes József, Deák Ferenc, Faragó Endre, Kapitány László, Markulik József, Mojak Petar és Szilágyi Gábor. Céljaikra, törekvéseikre — az akkoriakra — jellemző egyikük nyilatkozata: „Izgat bennünket a tájunk, környezetünk... Nem lokális színekre gondolok. Mi is egy szélesebb kifejezési nyelvet igyekszünk használni. De annak ellenére, hogy fiatalok vagyunk, meg akarjuk találni a saját nyelvünket. Tehát nem fontos számunkra az, hogy a világban hogy festenek. Tudomásul vesszük ezt, de semmiképpen sem akarjuk másolni. Olyannak és akkorának akarunk csak látszani, amilyenek és amekkorák vagyunk”... A meghívottak névsorában volt B. Szabó György is, aki nem vett részt a kiállításon, nyilván mert nem érezte magát fiatal festőnek. S meghívtuk Vinkler Imrét is. Táviratban válaszolt: „Nem állítok ki.” Vinkler csak hatvanhétben, hosszú győzegetés után vett részt a Telep munkájában. Elutazását követően egy pénzesutalvány hátuljára ezt írta: „Van az úgy, hogy egy szál virágtul...” Azon a nyáron szerette meg Zentát. Esténként elénekeltük a neki tetsző dalt: „Van az úgy, hogy egy szál virágtul, Tavasz lesz az egész világbul.” Imre nem ért meg több tavaszt, novemberben örökre távozott.

A jubileumi előkészületek folytak, s kibontakozott egy gazdag program, 1961 novemberében két kiállításnak kellett volna megnyílni Zentán: egyik a vajdasági művésztelepek minden részvevőjének munkáiból, a másik az első hat művész képeiből. A szabadkai járás helységeiben meg négy tárlat megnyitása került a tervbe: A művésztelepek absztrakt

festői, Figurális tárlat, Vajdasági fák és vajdasági interieur címen. Előadások és beszélgetések kerültek a programba. A bizottság szorgalmazta a Forumnál a művésztelepi monográfiák kiadását.

Zentán a „verba volant” elvét tartották szem előtt a szervezők, s maradandó emléket akartak állítani. Határozott ajánlat hangzott el egy képtár megnyitására, amely bemutatja majd a Művésztelep tíz évének alkotásait. Már akkor „élő képtárra”, a képzőművészet kedvelőinek találkozóhelyére gondoltak. A Művésztelep elhelyezése és jó munkafeltételek teremtése volt a másik cél. A megvalósításról majd később szólunk.

A jubiláris bizottság 1961 őszén úgy döntött, hogy a tízéves ünnepeket 1962 tavaszán szervezi meg.

*

NAGY ÜNNEPSÉG volt Zentán 1962. március 4-én. Az előkészületek fél évig folytak, a bizottság ülésezett és terveket készített. Nagy halom írás tanúskodik a mindent figyelembe vevő előkészületekről. Február 3-ára rendeltük meg a nyolc tonnás teherautót, hogy elhozza a képeket Belgrádból és Újvidékről.

Március 4-én szép tavaszi időre virradtunk. A városban ünnepi hangulat uralkodott. A vajdasági művésztelepek tízesztendős jubileumát ünnepelték Zentán. A résztvevők előbb a Népbizottság nagytermében gyülekeztek, ahol Dobó Sándor elnök üdvözölte őket. Aztán Ács József beszélt a tízéves munkáról, majd az első festők és a szervezők átvették az emléktárgyat, a palettás aranygyűrűt — már akik jelen voltak.

Impozáns kiállítást nyitott meg az Eugen épületében Farkas Nándor. A több mint száz műből álló tárlat méreteiben a legnagyobb volt Zentán. A kiállítási termen kívül a színházterem és annak előcsarnoka is megtelt képekkel és szobrokkal. A kiállítás megnyitásán került sor a díjak átadására is: Konjović Milan, a művésztelepi mozgalom élharcosa arany emléklapot kapott, Bajić Miloš vette át a tartomány, Vrsajkov Isidor a szabadkai járás, Ács József Zenta város és Popović Mića a Matice srpska díját. Akkor úgy tűnt, hogy a díjazó bizottság helyesen ítélte, de lehet, hogy csak az ünnepi hangulat váltotta ki a tapsot. Később azonban nagy szóbeszéd tárgya lett a díjazás, főleg az első díj odaítélése.

A jubiláris tárlat két hétig volt nyitva Zentán, és 16 553 látogató tekintette meg. Ma is csodálattal tölti el az embert ez a szám. Március 25-én ünnepélyes keretek között nyílt meg a kiállítás Újvidéken a Matice srpska Képtárában. Belgrád, a főváros tíz esztendő után kezdett komolyan érdeklődni a vajdasági művésztelepek iránt. A Művelődési Központ kiállítási csarnokában április 7-én nyílt meg a vajdasági művésztelepek jubiláris tárlata. A megnyitót azonban nézeteltérések előzték meg. A két szervező fél közül az egyik, a belgrádi ugyanis változtatni kívánt a kiállítási anyagban. Műveket akartak cserélni és újabbakat kérni. Ezzel elsősorban a belgrádi művészek kerültek volna előnyösebb helyzetbe, s a vajdaságiak tiltakoztak. A Művelődési Központ már le akarta mondani a kiállítást, de végre megegyeztek a felek, s a zentai tárlat jelentéktelen változással került bemutatásra a fővárosban.

Kísérjük most már végig a tárlat útját, mielőtt ismét visszakanyarodnánk a zentai ünnepegekhez. Szabadka az összevont járások új szék-

helye, pontosabban az akkor még vízzel rendelkező Palics-fürdő volt az utolsó állomás. Itt a kiállítás augusztus 26-án nyílt meg mint a Képzőművészeti Találkozó első tárlata. Ez az esemény lényeges, mert a későbbi években vitatott kérdés volt a Képzőművészeti Találkozó indulása és a vajdasági művésztelepekkel való viszonya. A szabadkai járás kulturális tanácsa 1962. január 31-én egy bizottságot nevezett ki a művésztelepek munkájának elemzésére és a telepek találkozásának létrehozására. Ekkor még csak a vajdasági művésztelepek összefogásáról volt szó. Március 5-én, a zentai ünnepségek utáni tanácskozáson hangzott el Dévics Imre pontosan ilyen értelmű javaslata, s azt a részvevők el is fogadták. A Képzőművészeti Találkozó tehát természetesen nőtt ki a vajdasági művésztelepi mozgalomból, és tartományi jellegűnek indult. Országos méretűvé csak később, a művésztelepek számának emelkedésével és az ambíciók növekedésével vált.

De térjünk vissza Zentára! A jubiláris tárlat közönsége átvonult a főtér másik oldalára, a Kommunális Bank volt épületébe, ahol a Szocialista Szövetség elnöke megnyitotta az állandó képtárat, amely az év végéig élt és működött. Mindenekelőtt azt kell megemlítenünk, hogy miért került sor képtáralakításra. A tízéves jubileumot előkészítő bizottság tagjai egyetértettek abban, hogy az ünnepségen elröppenő szavak helyett maradandót kell létrehozni. Maradónak tartották a képtárat, a Művésztelep házát és a Fórum kiadványát. A Képtár tanácsa élő kultúrintézményt kívánt teremteni a képzőművészet népszerűsítésére. A programba előadások, beszélgetések és képbemutatók kerültek, valamint a művésztetel kedvelők klubjának megalakítása. A régi klub már ekkor ivások és kártyacsaták színhelyévé változott.

A Művésztelep részvevői tíz esztendeig a városi fürdőben laktak. Gondolni kellett a jobb elhelyezésre és a munkafeltételek biztosítására. Ács, Konjović és jómagam kerestük a megfelelő házat. A választás egy hajdani gazdálkodó kertes házára esett, amit 3 250 000 dinárért meg is vettünk már az ünnepségek előtt. A házvételből és a Képtárból aztán nagy bonyodalmak keletkeztek. Egyelőre azonban maradjunk az ünnepségnél.

Nagy volt a sajtóvisszhang, tartott egy ideig a lelkesedés, s az örömben csak később került üröm, előbb cseppenként, aztán nagyobb dózisokban adagolva. Farkas Nándor megnyitóbeszédében még ilyen megállapítások hangzottak el: „A mi társadalmunkban a művészet elemi életszükségletté lett. A szellemi igénytelenség, restség és provincializmus felszámolása a mi vidékünkön elválaszthatatlanul egybeesik a művésztelepek tevékenységével: igényt, ízlést és példát jelentettek a más területen működő alkotók számára is.” Ács József Zentán elhangzott és a sajtóban közzétett beszéde az eredmények feltárása, de további útkeresés is, alapos és még mindig időszerű tanulmány. Érdekes idézni belőle: „A művésztelepek társadalmi síkon várakozáson felül töltötték be szerepüket. Gyakran hallani rezignált véleményt arról, hogy sajnos, a művészet nem a tömeges művelődés eszköze. Ezzel szemben, amióta Zentán a művésztelep működik, a képzőművészet igenis a tömeg művelődésének hatékony eszközévé vált, vegyük csak a kiállítások látogatóinak számát! A zentai közönség képzőművészeti színvonala jól ismert a festők körében, s éppen ezért szívesen rendeznek Zentán önálló tárlatot. Az ilyen közönség — amelynek soraiban tekintélyes számú műbarát él, aki előtt ismertek a képzőművészet kifejező eszközei, s aki spontán véleményt tud magának

alkotni a kiállított művekről — erkölcsi támogatását adja a művésztelepeknek, és állandó ható tényező a primitív és maradi nézetek elleni harcban.” S a zentai közönség nem alaptalan dicsérete után nézzük az alapvető mondanivalót: „Mi figyelemmel követtük innen, a művésztelepekről a világ festészetének eredményeit, de nem azzal a szándékkal, hogy átvegyük (legalább nem tudatosan) a kész szimbólumokat, ideogrammákat, hanem a korszerű módszerek elsajátítására gondoltunk. Ezeknek a módszereknek segítségével, ha az életet kezdjük figyelni → méghozzá a saját életünket —, megteremtjük saját vajdasági életünk ideogrammáit... A feladat meg: a mi tájaink hangulatát fölfogni — különben is a legtöbbet ezt festettük, de a kutatás modern módszereinek alkalmazásával, mert nélküle (nem késő még) nem teremtünk olyan fundamentális művészetet, amely hiteles és eredeti is...”

Ács tisztán látott, és meggyőződéssel szólt. Mégis támadás érte, s éppen az egyik első részvevő, Sáfrány Imre hegyezte ki ellene tollát. Az eget nem lehet felparcellázni című cikk írójának nem elég a Vajdaság, őt Calcutta és Nanking is érdekli, kenyeret akar ott is osztani. Az ilyen szöveg csak arra volt jó, hogy Ács, választ írva, még inkább letisztázza mondanivalóját.

Tolnai Ottó ifjú hévvel és nagy magabiztossággal az egész zentai rendezvényt letaglózta az *Ifjúság* hasábjain. Ilyen megállapításai vannak: „Csak két kép közelítette meg igazán Vajdaságot: Benes és Mica Popović Tisza-partja... A többi kép a maga módján hamis, vérszegény, diletáns.” De igazságtalanok lennének, ha csak a túlzásokat említenénk meg. Bár ezek az uralkodók, Tolnai Ottó itt-ott fején találta a szöveget: „Tényleg nálunk nem ismert hitre, különös naivitásra volt szükség, de nemcsak az induláskor, hanem ma is ez kell, amikor a művésztelep legnehezebb korszakába értünk: amikor végre a művészi mérték központi helyre kerülhet.”

Az újság hasábjain való csatározás persze nem tartott sokáig. A hosszan tartó, jó kétesztendő háború Zentán, az ünnepelt városban tört ki. Nagyon egyenlőtlen erők állottak egymással szemben. Ennyi idő távlatából úgy tűnik, hogy túl nagy méretűre sikerült a jubileum. Nehezen tudták megemészteni városunkban az ekkora eseményt. Először csak egy-két lövés dörrent el a kiválasztott célpont: a Képtár és a Művésztelep otthona felé. Aztán sortűzek következtek. Hosszú időn keresztül nem mulhatott el Zentán egyetlen gyűlés sem, ahol valaki ne érezte volna hazafias kötelességének a Művésztelep megtámadását. Avatatlan és tájékozatlan szájakból hangzottak el az elmarasztaló szavak, s szóltak arról, hogy a Képtár fenntartása drága és fölösleges mulatság, hogy a Művésztelep háza és annak fölszerelése súlyos milliókba került. Egyesek már addig merészkedtek, hogy a művészek fürdőbeli étlapját is túl gazdagnak tartották. Voltak felelőtlen vádaskodások, de a tűz szítói tulajdonképpen tudatos rombolást végeztek. A tudatlanság a féltékenységgel társult, s a szennyes tajtékok szertecsaptak. Neveket csak azért nem említünk, mert ennek az írásnak nem a megbélyegzés a célja.

A legnehezebb az volt, hogy védekezni kellett. S az a néhány ember (egyik kezünkön megszámolhatjuk őket), aki védte az igaz ügyet, nagy megpróbáltatásnak volt kitéve.

Tulajdonképpen el is eshetett volna néhány harcos az ügy érdekében. De a vereséget az ügy sínylette meg. Ott, ahol március 4-én magasra

tűzték a győzelmi zászlót, hamarosan tartós védekezésre kellett berendezkedni. A Művésztelep házát a nyár folyamán nem használhatták a festők. Nem volt ajánlatos a kölcsönkért vaságyakon aludni — a berendezésre ugyanis nem milliók, de százazrek sem tellettek. A nyári táborozáson mindössze 12 művész vett részt, s csak harminc művet állítottak ki. A Művésztelepnek engedélyezett 270 000 dináros dotációt az év végén csökkentették. Képvásárlásra természetesen semmi nem jutott. A Művésztelep bizottsága átszervezésekről beszélgetett, de még a régi munkafarmákat is szűkíteni kellett.

Az évi tárlat bírálója helyesen állapította meg, hogy a kiállítás nem hozott semmi újat. Egészen udvarias megállapításnak tűnik az ilyen: „A szervezőknek azonban sikerült úgy elhelyezniük a képeket, hogy a kompozíció különbözősége nem zavar.” Nyilvánvaló, hogy a gyengébb alkotások elrejtésére gondol. Bizony gyenge termést hozott a jubiláris esztendő.

1962. november 13-án a Népbizottság döntést hozott: A Képtárat és a Művésztelepet 1963. január elsejével a Múzeumhoz kell csatolni. Hasonló intézményekről lévén szó, nem is lett volna baj az integrációval. A probléma inkább az volt, hogy a döntés megindoklásába az elhelyezés, az épületek kérdése is erősen beleszólt. Át kellett adni a Múzeum és a Képtár épületét, s a megnövekedett intézmény a Nemzeti Bank volt épületét kapta meg, két üzlettel és öt lakóval. Addig csak a Múzeumnak nem volt állandó tárlata, az egyesülés napjával a Képtár is ebbe a helyzetbe került. Az alapvető kérdés nem az egyesülés, hanem a szerencsétlen és tárlatokat nem nyújtó elhelyezés volt.

*

AZ ESEMÉNYEK ESZTENDEJÉNEK nevezhetnénk 1968-at. A Művésztelep hihetetlenül nagy tevékenységet fejtett ki az egész év folyamán. Ilyen lendülettel meg lehetett volna valósítani öt éves elképzelésünket, hogy a Telep munkája ne csak a nyári hónapokra korlátozódjék, hanem egész évre kiterjedjen.

A kiállítások száma Zentán, vidéken és külföldön tizennyolc volt. A zentai közönség eredeti képeket még nemigen vásárolt, de három alkalommal nyújtottunk lehetőséget arra, hogy nagymesterek műveinek reprodukcióihoz jussanak, alacsony áron. Egy amatőr önálló kiállítást nyitott, de megnyílt a Tisza-vidék amatőreinek első közös tárlata is. Az amatőrfestőkkel való törődés persze nem volt állandó. Az ötvenes években rendszeresen foglalkoztak velük a hivatásos művészek, de aztán elmaradt az állandó munka, és csak időszakos bemutatkozásra volt lehetőségük. Ebben az esztendőben újra felkarolta őket a Művésztelep. A képbemutató megszervezésében is újítás történt. A frissen készült képek kifüggesztése és a spontán beszélgetés helyett művészettörténész tartott bevezető előadást. A beszélgetés után pedig a résztvevők megnézhatték a *Festők a Tiszán* című rövidfilmet, amely az előző évi akvarellfestésen készült.

A képtári anyag több ízben is előkerült a raktárból. Érdekes kezdeményezés indult, aminek, sajnos, később nem volt folytatása. Az ifjúsági otthonban két ízben is bemutatunk egy-egy kisebb válogatást. A becsei képtárral szövetkezve tematikus kiállítást szerveztünk a képtári anyag-

ból, s azt megtekintették Becsén, Verbászon, Turián, Szabadkán és Zentán. Tisza volt a tematikus tárlat címe. Alkalom nyílt arra, hogy a folyó ihlette képeket számba vegyünk, hogy megnézzük, kik festették a Tiszát, s hogyan közelítették meg a folyót. Kiderült, hogy Petrik Pál 1953-ban festett a folyóról egy romantikus képet, de a festőtársak megszólalták érte. Az új romantika megteremtésének lehetőségét elmulasztottuk. A halászok anekdotikus világába nem mélyedtek bele a festők, Petrik és Ács, s nyilván Maksimović is, ráérezett a Tisza mesét ihlető hangulatára. Petrik tért csak vissza később a balladaszerű festésre. Benest éveket ihlette a folyó, de nem ilyen értelemben. Ő a víz, a part és az ég síkjait s a part faktúráját használta föl jól sikerült kompozíciójában. Bosán György valamilyen lírai realizmust alkotott, Nikolajević Milivoj az ágakból szőtt grafikát, Szilágyi Gábor mechanikus síkokat helyezett a víz felületére, és mellőzte az intimitást. Ács a vándorkiállítás idején azt ajánlotta, hogy a művésztelepek vásárlási díjjal ösztönözzék a Tisza-témát. A folyó mint motívum mindig jelen volt, de a művészek csak akkor figyeltek fel rá újra, amikor Zentát előntéssel fenyegette. Erről már szóltunk.

Eseménynek számított a hódmezővásárhelyi és zentai megnyitó. Az első két évben csak a művészek és szervezők ügye volt a cseretárlat. A harmadik kiállítás más jelleget kapott. A két város társadalmi-politikai életének vezetői is a küldöttségek tagjai lettek. A zentai és vásárhelyi katalógus előszavát a városok elnökei írták. „A művészi célokon túl emberi kapcsolatok létesítése, igaz barátok szerzése törekvésünk középpontjában áll, hiszen életünk értelmét gazdagítják, ha a mások és magunk életét tartalmasabbá tesszük.” Ezek a hódmezővásárhelyi tanács elnökének szavai. A megnyitón kívül fogadások, üzemlátogatások voltak mindkét helyen. A megnyitó ünnepségen Zentán a belgrádi magyar nagykövet, Hódmezővásárhelyen a jugoszláv nagykövetség titkára is megjelent. Nyilvánvaló lett, hogy a hároméves kapcsolat már nem korlátozódik a képzőművészetre, és messze túlnövi a városok határait. A jugoszláv és magyar kulturális kapcsolatok jelentős eseményévé vált a két város művészi közeledése. S ezt követően iskolák, ifjúsági szervezetek és mezőgazdasági birtokok vették föl a kapcsolatot. A művészek között voltak, akik úgy érezték, hogy a kiterelvényesedés a művésztelepi kapcsolatok elhalványodását eredményezik. Az ilyen félelem persze alaptalan volt. Az állandó jelleget továbbra is a művésztelepi kapcsolatok biztosították.

A Zentai Művésztelep szervezői úgy döntöttek, hogy a munka megkezdését valamilyen eseménnyel kísérik. A dátum június tizenötödike volt. A nap folyamán a zentai korzón, a gimnáziummal szemben emelvényt ácsoltak, s a háttérben hatalmas vásznat feszítettek ki. A meghívott művészek idejében megérkeztek, és izgalommal várták az esti eseményt, a „happeninget”. Előzőleg több száz röpcédulát szórtak szét a városban, ilyen szöveggel: „Ilyent még nem láttak! belépődij nincs, mert nincs hova belépni. Részt vesznek festők, költők, zenészek, meg Ön is, ha akar...” Folytassa most a beszámolót Ács József! „Közben hat óra lett, de még senki sem kíváncsiskodott az utcán. Régi és új lemezeket forgattak. Bömbölt a hangszóró, vásáriás volt a hangulat, a közönség lassan szállingózni kezdett, hét órakor már sokan voltak. Egyszerre csak gyanússá lett minden mozdulat, minden szó, nem lehetett tudni, mi tar-

tozik az eseményjátékhoz, mi nem. Hátha olyan irányból érkezik valami, ahonnet nem is várják. Ez már izgalmas dolog, úgy látszik, így születhetne egy kiszámíthatatlan műfaj. Ha ekkor betörnek a bankba, bizonyára mindenki azt hitte volna, hogy mindez csak játék." A bankba nem törtek be, csak nekem gyűlt meg a pénzintézettel a bajom, amikor néhány nap múlva fölszólítottak, hogy tüntessem el a márványfalról Bíró Miklós rajzát.

Tíz festő vonult föl az emelvényre, s hatalmas lendülettel „támadtak” a kifeszített vászonra. Abban egyeztünk meg, hogy a kompozíciónak egésznek kell lenni, de ha földaraboljuk, mind a húsz részlet önálló kép legyen. Nagyon gyorsan ment minden. A vásznon Tisza-parti hangulat alakult ki. Benes József olyan izgalomban volt, hogy nem bírt magával. Két csurgói fiattal nekiestek Tolnai Ottó autójának, és azt is kifestették — azzal, hogy egymillió dinárral növelik az értékét. A közönség, több száz ember lélegzet-visszafojtva nézett és hallgatott — mert hallani való is volt. Domonkos István és Tolnai Ottó fölolvastatást tartottak. Aztán minden elcsendesedett, még az éles kés harsogását is lehetett hallani, amint belevágott a vászonba. Húsz kis kép keletkezett így, amelyeket úgy nyújtottam át a nyerteseknek, mint Judit a levágott Holofernes fejét — mondta Ács.

Az év végén is voltak eredmények. Annak számított a Művésztelep közös tárlatának ünnepi hangversennyel egybekötött megnyitója. Aztán az év utolsó napjaiban, december 27-én utazott le Belgrádba a telep képviselője, hogy átvegye a köztársaság legnagyobb kulturális kitüntetését, a Vuk-díjat. Számtalan táviratot és levelet hozott a posta. A Vajdasági Modern Képtár sorai így szólnak: „Ez a díj a zentai Művésztelep jelentős szerepét igazolja, azt, hogy külön hozzájárulását adta a művésztelek fejlődéséhez Jugoszláviában, és hogy jelentős küldetése volt a művészet terjesztésében és a művészi tudat emelésében.”

*

TÓTH JÓZSEF, a fiatalon elhunyt tehetség nevét viselő alapítvánnyal gazdagodott a képtári anyag 1971-ben. A 251, illetve a kibővítéssel 267 alkotásból álló gyűjtemény megkészszerzte a képzőművészeti fundust. Thielné Tóth Margit, az elhunyt művész nővére évtizedeken keresztül gyűjtögette az anyagot. Az alapítványban szereplő húsz képzőművész működése jórészt a Zentai Művésztelephez kapcsolódott, és ez a tény határozott arculatot adott a gyűjteménynek. Az olajképek, temperák, vízfestmények, rajzok és grafikák jól kiegészítették a meglevő anyagot. Több mint ötszáz alkotásból álló gyűjteménnyel rendelkezünk immár, elegendő anyaggal ahhoz, hogy jó válogatást tudjunk majd bemutatni az épülő képtárban. A régi épületrész mellett ugyanis új épület készült, ahol a földszint felét sikerült megvásárolnunk. Az épület tervezőjével közöltük a kívánságainkat. Csak éppen akkor kerültünk kellemetlen helyzetbe, amikor a kivitelezővel alá kellett írni a szerződést kilencvenöt millió régi dinárra. A Múzeum folyószámláján harmincmillió dinár volt akkor. De „fortes fortuna adiuvat” — aláírtam a szerződést, még mielőtt egy belgrádi kereskedelmi vállalat kezére került volna a jövőendő képtár.

Maradjunk azonban az alapítványnál. A később nyomtatott katalógusban a Képviselő Testület elnöke így számol be erről:

„1970-ben, a nagy árvíz évének végén levél érkezett hozzám Urbachból, Nyugat-Németországból. Thiel Tóth Margit írta a közvetlen, meleg hangú levelet — olyant, amilyen csak a távolból jövő üzenet lehet, ha szülővárosára gondol valaki. A földadó tudomásomra hozta szándékát, miszerint képgyűjteményének jó részét Zentának kívánja ajándékozni. Városunk történetének egyik legnehezebb éve volt ez, éppen ezért lepett meg a levél, amely nem kért, hanem adott. Közismert dolog, egyszerű megállapítás, hogy mi nagyon szeretjük városunkat, és büszkék vagyunk rá. A külföldről hazasugárzó szeretet, a nemes emberi cselekedet mégis váratlanul ért. Ilyen ajánlatot és ezzel járó földadatot még nem kaptam.

Thiel Tóth Margit 250 képzőművészeti alkotást ajánlott föl városunknak. Föltételeinek teljesítése nem okozott nagy gondot. Azt kívánta, hogy adományából egy alapot létesítsünk, mely a fiatalon elhunyt szobrásztehetség, Tóth József nevét viseli. Másik óhaja az volt, hogy a gyűjtemény bizonyos százaléka állandóan ki legyen állítva.

1971 tavaszán egy háromtagú bizottságot küldtünk Németországba Tripolsky Géza múzeumigazgató vezetésével. Kiválogatták a képeket, és pontos jegyzékkel tértek haza. A községi képviselő-testület 1971. május 31-én meghozta a végleges döntést: Tóth József Alapítványt létesít, mely felöleli az említett gyűjteményt. A Múzeum megfelelő elhelyezése akkor már folyamatban volt, s így lehetőség nyílt a második földtétel teljesítésére is. Meggyőződésem, hogy határozatunk arra ösztönzi a többi gyűjtőt és a művészeket is, hogy adományaikkal gazdagítsák az Alapítványt”.